

Respublica Controversa Re-Formata: Mapowanie katolicko-protestanckiej literatury polemicznej w Pierwszej Rzeczypospolitej (1573–1648)

Niniejszy projekt ma na celu przygotowanie pierwszej pogłębionej rekonstrukcji polemik wyznaniowych, jakie rozegrały się między katolikami a protestantami w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w przełomowym okresie lat 1573–1648. Przedmiot badań stanowi literatura polemiczna, a więc zbiór tekstów pisanych w obronie danego wyznania oraz przeciwko innemu, autorstwa katolików, kalwinistów, luteran i unitarian. O ile dotychczas koncentrowano się głównie na poszczególnych kontrowersjach, dziełach, pisarzach, regionach bądź konfesjach, proponowane badania zakładają przyjęcie ogólniejszej perspektywy. Rozszerzają one mianowicie przeprowadzone uprzednio studium przypadku dotyczące Wilna o trzy kolejne istotne ośrodki polemiczne w Rzeczypospolitej – Kraków, Poznań i Lublin – a ponadto uwzględniają materiał porównawczy w postaci powstałej równolegle literatury polemicznej w Anglii i Francji. W ten sposób projekt dąży do lepszego zrozumienia charakteru konfliktów religijnych oraz współegzystowania rozmaitych konfesji we wczesnonowożytnej Europie.

Aby osiągnąć wskazane założenia projekt łączy tradycyjne metody analizy historycznej i retorycznej z wybranymi narzędziami cyfrowymi w celu objęcia znaczących rozmiarów korpusu źródeł. Dzięki zaprojektowanej na potrzeby projektu bazy danych, wnioskodawcy prześledzą, w jaki sposób komponowano teksty polemiczne (w tym w zakresie języka, gatunku, środków retorycznych i motywów polemicznych), jakich autorów oraz jakie postacie historyczne w nich przywoływano, jakie zagadnienia poruszano oraz jak oddziaływały one na inne dzieła. Badaniom poddane zostaną główne tematy teologiczne – takie jak doktryna przeistoczenia czy zasada *sola scriptura* – oraz powtarzające się strategie retoryczne, np. oskarżenia o brak wiedzy, bluźnierstwo czy niełojalność wobec władzy świeckiej. W ramach projektu przeanalizowany zostanie również sposób, w jakim owe pisma krążyły między ośrodkami miejskimi i wyznaniami. Na przykład: kazanie opublikowane w Poznaniu mogło bezpośrednio odpowiadać na wcześniejszy pamflet powstały w Lublinie, jednocześnie obszernie powołując się na autorów z Genewy, Paryża, Londynu bądź Rzymu. Ponadto badania obejmą wszelkie gatunki wykorzystywane w polemice – od traktatów i tez akademickich, przez dialogi i poematy narracyjne, po relacje z dysput publicznych – w próbie odpowiedzi na pytanie, dlaczego w danym czasie i w obrębie określonej konfesji wybierano właśnie taki, a nie inny gatunek. Co równie istotne, projekt powiąże treść analizowanego piśmiennictwa z wydarzeniami, które wpływały na powstanie i recepcję tekstów polemicznych, w tym zwłaszcza tumulty wyznaniowe, usunięcia zborów, dekrety króla i sejmu oraz publiczne dysputy.

Choć literatura polemiczna odegrała istotną rolę w kształtowaniu życia religijnego, politycznego i kulturalnego Pierwszej Rzeczypospolitej, wciąż pozostaje ona słabo rozpoznana, a prace jej poświęcone są rozproszone pomiędzy różnymi nurtami badawczymi. Niniejszy projekt wypełnia tę lukę, analizując wskazaną twórczość jako wewnętrznie powiązany zespół tekstów, w którym atakujące się nawzajem pisma odnosiły się do tych samych kontrowersji, czerpały z podobnych źródeł i funkcjonowały w zbliżonym kontekście politycznym i instytucjonalnych. Wyniki badań zostaną udostępnione w formie publicznej bazy danych obejmującej około 450 tekstów, a także w postaci serii publikacji naukowych i popularyzatorskich.